

Oosterwold als avontuurlijke rafelrand van Almere ?

Boekbespreking: Han Wezenaar: Buiten Westen; planologie op avontuur aan de stadsrand

Proefschrift Sdu Uitgeverij, Den Haag, 1994 ISBN 90 399 0733 1, 356 pagina's

Ik heb al een hele tijd een bijzonder boek te leen van Hajo, verre buurman. Hij woont in het voormalige huis van de schrijver van dit proefschrift uit 1994.

Het is bijzonder voor mij als inwoner van Almere Oosterwold, omdat dit promotieonderzoek grotendeels gaat over Oosterwold, voordat Oosterwold bestond. En ook omdat Wezenaar zijn studie wijdt aan de rafelranden van de stad, en daarbij zoekt naar de positieve ontwikkelingen aan die rafelranden. Dat was zeker in 1994 nieuw, en zo nieuw dat Wezenaar als ambtenaar, in ieder geval naar eigen bevinden, te weinig grond onder de voeten kreeg, en gedisillusioneerd naar het buitenland is vertrokken.

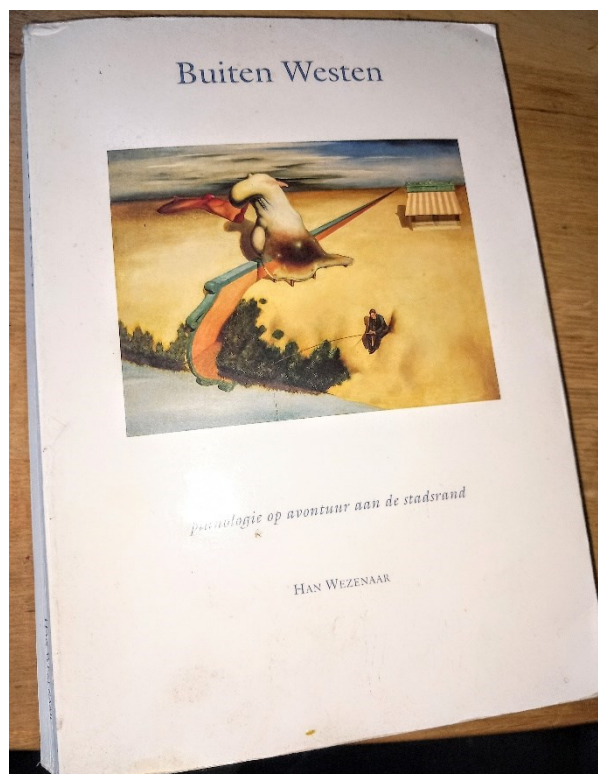
Ik kan het (uiteraard) niet laten om dit boek te lezen als een prelude op de latere ontwikkeling van Oosterwold. Was Han Wezenaar zijn tijd te ver vooruit? De sympathie en aandacht voor rafelranden van de stad en de kansen en wensen van burgers om daarvan gebruik te maken, resoneren met de plannen voor Oosterwold, die zo'n twintig jaar na het verschijnen van dit proefschrift gestalte kregen.

Een lange tijd heb ik aangehikt tegen het afronden van deze boekbespreking, en ik wist niet waarom. Nu vermoed ik waarom: dit boek schrijft in positieve termen over de rafelranden van de stad, als broedplaats van vernieuwing en creativiteit. En wat zich de afgelopen jaren voltrekt in Oosterwold is te interpreteren als het weg-organiseren van juist de rafelranden in Oosterwold. Oosterwold moet in vrijwel alles voldoen aan dezelfde eisen als de rest van het aangeharkte Almere: riolering erbij, de gemeente gaat kavelwegen en nutsvoorzieningen aanleggen. Om maar een paar zorgpunten te noemen. Daardoor raakt dit boek mij ook persoonlijk. Maar het zou zonde zijn om daarom deze recensie niet af te ronden en te delen. Er is dertig jaar na het verschijnen van dit promotieonderzoek nog veel van te leren.

Ik ben geen planoloog, en dat laat zich ook lezen in deze recensie: ik lees meer de zaken die raken aan Oosterwold, en de stijlkenmerken die boven komen drijven.

Een anekdote past aan het begin: het gerucht gaat dat deze Han Wezenaar de naam Paradijsvogelweg heeft bedacht, omdat in het oude buurtje aan het begin van de Paradijsvogelweg zijn kavels verkocht aan mensen met een uit de hand gelopen hobby, die daardoor niet goed pasten of niet konden aarden in de stad. Daarvoor was aan deze verre rafelrand meer plaats. Voor paradijsvogels dus. Daarmee voelden wij ons meteen verwant, en ongetwijfeld schuilde er ook een paradijsvogel in deze Wezenaar, die landde in het laatste huis van het oudere buurtschap.

Aan het boek valt de stijl op: als een kind van zijn tijd leest het zeer geëngageerd, en wellicht ook proef je ook iets in de richting van geiten-wollen-sokken.... Er zit iets paradoxaals in: een planoloog die zoekt naar de ongeregelde rommeligheid van de rafelranden is ongetwijfeld een

Omslag met 'Overmorgen' van J.H.Moesman, 1932

bijzondere planoloog. Maar het is ook de tijd, dat de overheden het woord 'Broedplaatsfunctie' uitvonden (p.22). Er is een vrijwel onverholten sympathie voor anarchisme (p.250 e.v.).

Als het eerste hoofdstuk (of 'voorspel') begint over verwarring dan merk je dat de auteur geniet van deze verwarring, Hij gaat ook verder dan de Rijksplanologische Dienst die hij citeert vanwege het 'gedogen van gelegaliseerde rommelzone'(p.15).

Anderzijds is dit ook de tijd dat de grote VINEX-locaties zijn opgestart, waarbij de overheden met een optimistische maakbaarheidsgedachte de kleine rafelranden verruilde voor grootschalige ontwerpen (p26). Wezenaar is vanaf een vroeg stadium betrokken geweest bij de planvorming over Almere, en het was een spannende kans voor planologen en ontwerpers om uit het niets een grote stad te ontwerpen. Dat kan, zeker in die tijd, uitmonden in een geloof in vooruitgang, regulering en maakbaarheid. En dat lokt op zich weer een tegenreactie uit.

Wezenaar identificeert zich ongetwijfeld met zijn eerste probleemstelling: *Zijn stadsranden avontuurlijk?* Eigenlijk verklaart hij zijn opvatting al als hij als laatste uitgangspunt opschrijft: *'we gaan uit van het ideale stadsrandgebied, het stadsrandgebied als ideaal'*. Wiens ideaal?

En hij brengt eigenhandig een spagaat aan in zijn proefschrift, wanneer hij de opvattingen van gebruikers van de stadsranden afzet tegen de vraag hoe bestuurders en planologen kunnen omgaan met die stadsranden. Zit daarin niet een paradox verstopt? Zou het niet juist bij stadsranden passen, dat ook bestuurders de stadsranden ook als een niemandsland zien? Met alle chaos van dien?

Wezenaar verandert het geijkte perspectief wanneer hij de stadsranden niet als randverschijnsel beschouwt, maar juist als ontwikkeling centraal stelt: *"Het uitgangspunt is dus de "individuele inside-benadering", passend bij de "levensechtheid" van het dagelijks leven van stadsrandgebruikers."* (p.35, quotes in origineel)

Wezenaar beschrijft de stadsrand als *"het zich er tegelijk binnen en buiten voelen"* en als *"ruimte voor nieuwe mogelijkheden"*. (p.39)

Wezenaar haalt de geograaf Hägestrand aan met de aanbeveling om de methode van autobiografie te kiezen. Wat heb je zelf ervaren vóór je je wetenschappelijke bril opzette? Wezenaar werkt dit uit met een beschrijving van zijn jeugd in de omgeving van Geldermalsen, maar deze methode biedt hem ook gelegenheid om zijn persoonlijke ervaringen uit Almere in te brengen..

Verderop in het tweede hoofdstuk heet het: *"Don Quichotte zou er zich thuis voelen"*. (p.57) Als dat geen autobiografische notitie is? Maar dat raakt mij ook persoonlijk: zijn we in Oosterwold niet ook strijders tegen molenwieken?

Wezenaar schetst de ontwikkeling van de stadsranden in historisch perspectief sinds de middeleeuwen, met veel aandacht voor het 'Wilde Westen' in Amerika. Als hij in de moderne tijd aankomt, noemt hij de initiatieven na de industriële revolutie 'amateurs', waarbij ook Thoreau en Frederik van Eeden langskomen. Beide worden afgeschilderd als naïeve idealisten en hun

ill.28 Structuurplan uit 1977/84 met onder 4 regio Oosterwold, p.193

boeken en projecten als grootspraak. (En daar hebben we dan onze Frederik van Eedenweg naar genoemd....)

In de nabeschuiving van het tweede hoofdstuk onderscheid hij twee vormen van stadsrandingrepen: compositie en het 'open grid', die het gevolg zijn van respectievelijk vastomlijnde eindbeeldplanologie en door "Leitbilder" gerichte, flexibele procesplanning. (p.118) Hij moppert even verder wel, dat "Het aloude 'onbekende' avontuur is verwaterd geraakt tot voorgeprogrammeerd neo- of pseudo-avontuur." "Alleen we zijn ons dit niet meer bewust. We zijn onze frontier-spirit vergeten, we kennen nog slechts een stereotyp en daardoor fictief, collectief verleden."(p.119) Sinds de oproep van Jan-Peter Balkenende voor meer VOC-mentaliteit horen we niet meer zo'n onverholven oproep tot ons oer-avontuur..... Die 'verinnerlijkte' frontier-spirit vraagt om een wisselwerking tussen een risicovolle ruimtelijke leefomgeving en gebruikers van die leefomgeving die over een zekere mate van 'coping behaviour' beschikken: inzet, durf, vindingrijkheid, routine en improvisatietalent.(geparafraseerd naar p.120)

In het derde hoofdstuk kiest Wezenaar een cultureel-antropologische blik om dichterbij de beleving van bewoners van de stadsranden te komen. De antropologische bril blijft in dit hoofdstuk echter beperkt tot het lezen van literatuur. Uit die literatuur extraheert hij een zestal processen:

1. Functieverandering en branchevervaging
2. Flexibiliteit, door braakliggende terreinen en tijdelijke onderkomens
3. Barrièrewerking en afnemende openbare doordringbaarheid. Versnippering
4. Aantrekkingskracht door nieuwe infrastructuur
5. Zelfbouw
6. Verdraagzaamheid

Ook vermeld Wezenaar een aantal termen die veelvuldig worden geassocieerd met stadsranden: fascinerend, morsig landschap, onbestemd niemandsland, naargeestig en onveilig, anachronisme, eenzame wijkplaats, paradijs, avontuurlijk, buit voor speculanten, vergaarbak, gevoel van vrijheid. (p.130) Later (p. 246) benoemt Wezenaar dat de identiteit die met deze termen wordt aangeduid ook in de literatuur kan rekenen op een waaier van positieve, negatieve en neutrale waardering.

"Met avontuur, zo hebben we gezien, komen mensen tijdelijk boven de maatschappij waartoe ze behoren te staan. Men is eventjes "way out", onaantastbaar voor de gangbare kaders en regels."(p.137)

In het vierde hoofdstuk wil Wezenaar in drie verkenningen bekijken of het ideale stadsrandgevoel in de werkelijkheid kan worden aangetroffen: Als eerste in de Amsterdamse Plantagebuurt vanaf de gouden eeuw tot nu. Vervolgens een bestaande stadsrand die anoniem gemaakt is om de respondenten ook anoniem te kunnen behandelen: '*Land van Oobliadooh*'. Het is niet helemaal duidelijk waarom die anonimiteit nodig is, maar het leest wel spannend....

Wezenaar maakt een indeling in drie typen leefomgeving, naar gelang de nabijheid van de stad, waarbij de laatste het verste van de stad is. Dichterbij de stad is de bouwdichtheid hoger, en zijn ook meer voorzieningen, villawijken en industrie. Op grotere afstand van de stad is de bouwdichtheid lager, zijn ook recreatie en landbouwgebieden ingemengd, en zijn verspreide instellingen aanwezig.(p.174)

Bovenal ziet Wezenaar een grote overeenkomst tussen de theorie over stadsranden en de praktijk, blijkend uit de uitlatingen van respondenten die hij rubriceert naar de categorieën uit de theorie. Het blijft onduidelijk of de roze bril waarmee Wezenaar naar avontuur kijkt, niet ook hier een kleuring heeft gegeven aan zijn blik op de praktijk.

Wat opvalt is dat de waarde van het oorspronkelijke natuurgebied in het *land van Oobliadooh* zeer wordt gewaardeerd. (p.180-1) Dat mag als een waarschuwing gelden nu de spaarzame natuur in Oosterwold onder druk staat.

Wezenaar beschrijft aan het eind van het vijfde hoofdstuk dat de “eigen individuele planningsbenadering van de stadsrandgebruikers, met name van Bewoners, nogal afwijkt van die van de overheid. (...) In het algemeen heeft de ruimtelijk ordenende overheid een tamelijk algemeen nut voor ogen, gesteund door wettelijke verplichtingen. De planningsbenadering van stadsrandgebieden (...) berust vooral op het bereiken van (“heren”-)akkoorden, het sluiten van deals, het vaststellen van convenanten.” (p.184)

Als er één ding duidelijk is geworden in de evaluatie van Oosterwold, is het dat bewoners in Oosterwold steeds minder ruimte krijgen om onderling of met overheden ‘herenakkoorden’ te sluiten. Dat is zeker veranderd sinds de start van Oosterwold, toen er veel meer onduidelijk was.

Het zesde hoofdstuk heet “Paradijsvogels” en is gewijd aan de ontwikkeling van een stadsrand van Almere. Hij noemt de start van Almere in de jaren zeventig een ideale planningsituatie (p.185). Na een beschrijving van de historie van de Flevopolder en eerste ontwikkeling van Almere, richt hij zich (paragraaf 6.3 en verder) op de stadsranden van Almere, in het bijzonder Pampushout en de Paradijsvogelweg.

Almere is niet gebouwd als één kern, maar als meerdere kernen, met daartussen verschillende “kamers” die ieder op hun eigen wijze en met eigen karakter ingevuld zouden worden. (P.198) Wezenaar schrijft poëtisch: “Samen met de woonkernen zouden de onbebouwde “kamers” van de Buitenruimte het beeld vertonen van een vijver waarin zoveel stenen zijn gegooid als er “kamers” zijn. Niet lang daarna zou er door de rimpeling in schillen rond iedere “kamer” geen on-stedelijk platteland meer zijn.” (p.198)

“Alle kamers worden hierdoor stadsdelen die op de bewoners betrokken zijn, doordat wat ze hen te bieden hebben ook bereikbaar en herkenbaar is. De samenhang in het geheel moet door comfortabele communicatie verkregen worden.” (p.216)

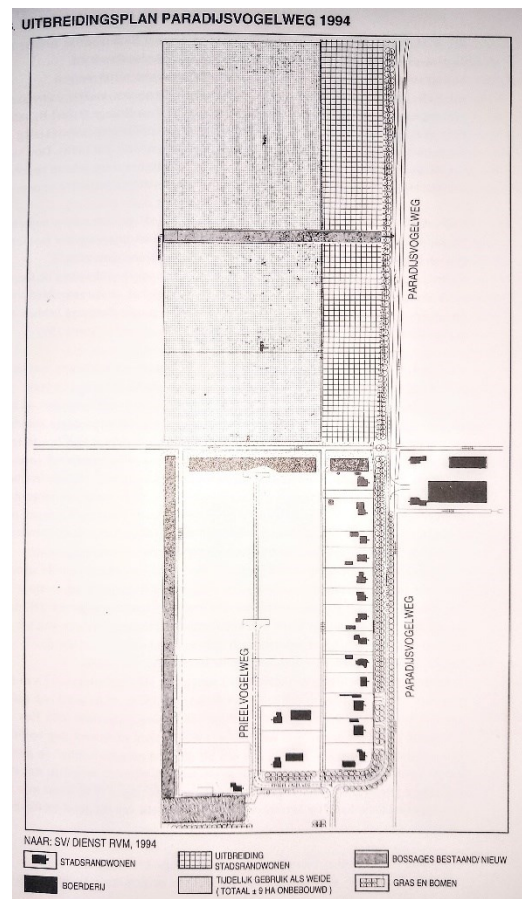
“Met name het ideale, typisch 70-er jaren-“Leitbild” voor Almere-Haven, kon door deze compositie (...) vrijwel ongewijzigd gehaald worden. Het idealistische Projectbureau Almere had er tijdelijk de werknaam “Almere-Walden” aan gegeven, naar Van Eedens idealistische kolonie bij Bussum.”

Er wordt gerekend op “de onvoorspelbaarheid van recreatiegedrag op de langere termijn”.

Men maakte zich wel zorgen dat er voor de bewoners “te weinig krenten in de pap [zouden] zijn om in al die nieuwbouwwijken stedelijke recreatie mogelijk te maken.”(P.200)

De ontwikkelaars van Almere realiseerden zich, dat de zgn. ‘ontginningslandbouw’ in de polder geen bruikbare buitenruimte voor Almeerders zou bieden, dus moest die landbouw mede doorontwikkelen naar een buitenruimte die voor de Almeerders binnen de polder een zinvolle publieksruimte zou bieden. (P.200)

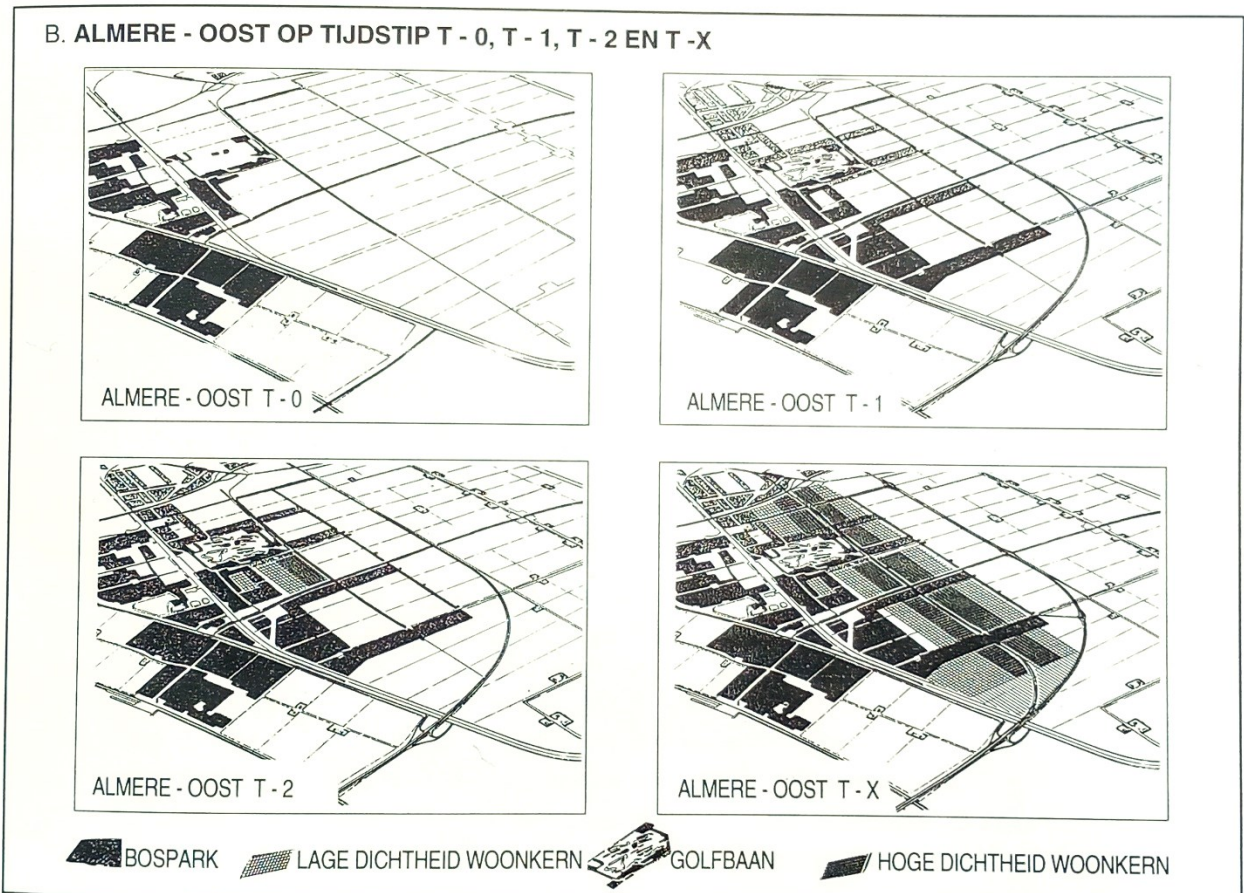
Wellicht heeft deze analyse een voedingsbodem geboden om stadslandbouw tot een pijler te maken van de organische gebiedsontwikkeling in Oosterwold, maar hierop speculeert Wezenaar niet.

ill.46 Uitbreidingsplan Paradijsvogelweg 1994 (p.233)

Er waren toen blijkbaar al plannen voor een museum en zelfs een dierentuin (p.223-24)

Wezenaar gaat uitgebreid in op de planvorming voor Pampushout. Dat is wellicht interessant voor de recente plannen van Almere in dat gebied. Uiteraard ben ik meer geïnteresseerd in zijn

▲ ill.38B Ontwikkelscenario voor Almere Oost. De tijdstippen van T0 tot TX zijn niet gespecificeerd. P.209;213

beschrijving van de plannen rond de Paradijsvogelweg, dat begint met de paragraaf 6.3.2., Paradijsvogels genaamd.(p.232). Wezenaar begint zijn historische schets vanaf 1980 met een verhaal over zigeuners die demonstreerden in Den Haag, en toen maar naar Almere moesten. Een beschrijving die je in deze tijd niet met droge ogen kunt opschrijven...

Mede omdat het boek niet meer in druk of zelfs tweedehands te krijgen is, laat ik hieronder Wezenaar uitgebreid aan het woord in een aantal citaten uit het boek, gewijd aan de ontwikkeling rond de Paradijsvogelweg in Almere:

“Bij verstedelijking zouden de bos-“randen” in stadspark moeten kunnen veranderen.”(p.234)

“een bedrijventerreintje voor agrarische toeleveringsbedrijven (werd) toegevoegd (Prieelvogelweg) en een experimentele strook “stadsrandwonen” (Paradijsvogelweg). De Paradijsvogelweg is “stadscorridor” nr. 8A (ill.42, p.221), en loopt vooruit op de ontwikkeling van “stadscorridor” Nr. 8B de Kievitsweg. Het was in het kader van een fietspadenplan ten behoeve van het recreatief medegebruik van het agrarisch buitengebied van de stad dat de Paradijsvogelweg voor de eerste keer op de kaart kwam (ill.45H,p231)” p.234

“Toen de Paradijsvogelweg werkelijk werd aangelegd als ontsluitingsweg van de particuliere boerderijen aan één kant van de weg werd ook een speciaal bestemmingsplan voor de overzijde van de weg opgesteld. Een belangrijk argument daarin was dat dit soort woonmilieu in Almere nog ontbrak. Het kan getypeerd worden als “wonen met een uit de hand gelopen hobby” op grotere kavels (gemiddeld 2000 m²) dan in de bestaande woonkernen mogelijk was en voor een

lagere grondprijs omdat er geen stedelijke voorzieningen in de buurt zijn. Het experimentele karakter betreft de levensvatbaarheid van dit soort leefomgeving in Almere.” (P234)

“Sinds 1990 zijn er “stadsrandbewoners” gekomen die hun perceel van de gemeente kochten.”(p.234) “Het betreft een redelijk kapitaalkrchtig maar zeer gemêleerd gezelschap van liefhebbers van schapen, bijen, honden, paarden, kippen, tuinieren, zonnebaden, openlucht wonen en natuurlijke energie.” (p.235)

“Een onderzoekje naar vergelijkbare situaties elders (...) gaf aan dat Almere-Hout nog lange tijd in het huidige tempo van lage dichtheidsverstedelijking kan doorgroeien voordat er stedelijke voorzieningen moeten worden gerealiseerd. Mede hierdoor zal de gemeente het experiment aan de Paradijsvogelweg uitbreiden (ill.46).”(p.235)

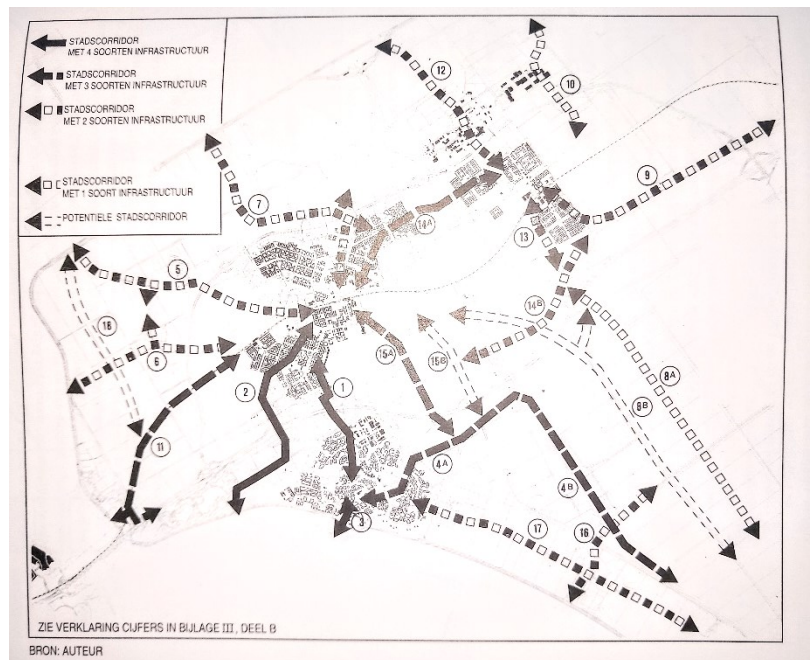
Paragraaf.6.4 heet: *Avontuur in Almere?*

“Het Stadsrandavontuur moet in Almere nog op gang komen. Er zijn nog maar enkele aanzetten voor volwassenen- en kinderavontuur, voor geheime en amoureuze ontmoetingen, voor criminele bezigheden of anderszins hevig leven” (p.235)

“Er is bij de eerste Almeerders, meer specifiek de eerste honderd gezinnen in Almere-Haven, wel degelijk sprake van een “frontier spirit”. Volgens Schonk betreft dit met name de wil om in en voor hun eigen samenleving in opbouwende zin bezig te zijn. De zin om zelf te werken aan de opbouw van de samenleving leidde zelfs tot het nauwelijks accepteren van overheidsbemoeienis in deze. We zien dit nog een klein beetje terug in de nu al hechte sociale banden tussen de eerste bewoners van de Paradijsvogelweg.”(p.236). “Daarbij benadrukte men dan niet de harde strijd om het bestaan, maar wel de saamhorigheid, onderlinge solidariteit en de gemeenschapszin die met de pioniersfase verbonden zijn.” (p.236)

“De bewoners van de Paradijsvogelweg zijn ook het vermelden waard. Ongeveer een derde van hen is uit notoire stadsrandsituaties afkomstig. Een zo’n “Paradijsvogel” moest met gevaar voor eigen leven wijken voor een fabriek in een ander stadsrandgebied waarvan de leiding er criminele praktijken op na hield. Een ander had zich uitputtend bezig gehouden met het oprichten van de ponymanege in “stadsridor” 17 aan de oostrand van Almere-Haven. De uit de hand gelopen hobby bestond voor de meesten al op het vorige woonadres maar werd in de stedelijke context danig belemmerd. Sommigen wilden dicht bij de natuur staan en op energiezuinige wijze de aarde benutten of hebben kunstenaarsbloed in de aderen. De meesten waren al jaren op zoek naar enigszins betaalbare ruimte en vrijheid aan de stadsrand en getroosten zich met plezier de vele moeite, die moest worden gedaan om daadwerkelijk aan de Paradijsvogelweg te bouwen.”(p.239)

In paragraaf 6.5 valt te lezen: “Er is in Almere sprake van een nog slechts zéér bescheiden aanzet tot het stadsrandavontuur. (...) Pas toen het besef was gaan dagen dat vooral de “stadsridors”, beschouwd konden worden als “echt” stadsrandgebied op het abstractieniveau

III. 42 Stadscorridors. 8B is Paradijsvogelweg p.221

van de dagelijkse leefomgeving, kon het Paradijsvogelweg-experiment bedacht worden, ver weg van iedere huidige planning van “stads corridors” in Almere.” (p.241)

“Bij de uitgifte van de “hobby”-kavels aan de Paradijsvogelweg zijn in de mondelinge sfeer nadere verfijningen van het bestemmingsplan tot stand gekomen. De bewoners willen zelf het liefst alleen medebewoners die ook een uit de hand gelopen, grondgebonden, hobby beoefenen. (p.242)

In zijn afsluitende hoofdstuk is Wezenaar streng:

“Het [culturele thema “avontuur”] typeert vooral de particuliere, individuele ordening van de stadsrandruimte door stadsrandgebruikers. De ruimtelijke ordening door de overheid is in de stadsrandgebieden *buiten westen*. Die overheid, zelf ook stadsrandgebruiker, heeft in het algemeen geen weet van een cultureel thema of van de eigen waarden van stadsrandgebruikers met betrekking tot hun uitdagende, dagelijkse leefomgeving.” (p.245)

“In onze studie zijn uitingen van stedelijke cultuur gebruikt om waarden uit het (zelfs heel recente) verleden voor het voetlicht te plaatsen, die aan het oog van de meeste planologen en stedenbouwkundigen, maar ook van veel historici en antropologen, zijn ontsnapt.”(P.245)

Dit onbegrip is helaas heel herkenbaar in Oosterwold. Anders dan de ‘founding father’ Adri Duijvesteijn zijn politici en ambtenaren weinig geïnteresseerd om de nieuwe waarden in het gebied te bevragen en op te halen.

“Het continue veranderingsproces laat ook een erosie van dit stadsrandpotentieel zien. Zo is in de loop van de tijd de mogelijkheid om er min of meer onschuldig op avontuur te gaan voor zowel jong als oud afgenomen, blijktens de literaire literatuur uit Hoofdstuk 3. “ (p.246)

“Het culturele thema van stadsrandgebieden “avontuur” is gekoppeld aan enerzijds een enigszins risicovolle ruimtelijke leefomgeving als uitgangsmilieu, anderzijds aan vindingrijk gedrag. Kortom, voor dit avontuurlijk gedrag is een zekere mate van ruimte en tijd nodig en dat is juist wat het ideale stadsrandgebied te bieden heeft.” (p.246) (Sic! Hier levert de tijdsdruk in Oosterwold een stuk in!

“Stadsrandgebieden (...) zijn geenszins randgebieden meer maar centrale schakels in de stedelijke dynamiek. (...) Stadsrandgebieden zijn slechts “buitenissig. Zij vormen niet langer het “schandaal” van de wanorde ten opzichte van de “vreugde” van de harmonie in stad of op platteland. Zogenaamde vreugde, want het is er monotoon. Dit wordt veroorzaakt door het streven naar gezuiverde, zuiver eenduidig bestemde, ruimte in de ruimtelijke ordening.”(p.246)

“Ook uit de werkelijkheid (zoals beschreven in Deel II van de studie) komt naar voren dat stadsrandgebieden veel rijker gevarieerd zijn naar vorm en inhoud, per tijdperiode en naar ruimtelijke schaal, dan planologen zich tot dusver realiseerden.” (p.247)

“Kortom, rommelige stadsrandgebieden zijn waardevol en onmisbaar.”(p.248)

“Van groot belang is het “onbestemde”, dat wil zeggen datgene dat bewust niet wordt geprogrammeerd, in tegenstelling tot de bewust gefaseerde ontwikkeling in tijd en ruimte. (...) Ook bij een meer “passief” gedoogbeleid, waarbij initiatieven van individuele betrokkenen (...) zich vermengen met de ingrepen door de overheid, is een globaal programma nuttig. Het is belangrijk dat de “officiële” ruimtelijke planning door de overheid hierdoor op haar plaats gezet wordt, gedereguleerd als het ware.” (p.249)

Wezenaar citeert met waardering de filosofische overdenkingen van Lodi Nauta: “Leve de vrijheid, dus? *“de vrijheid laat zich niet afbeelden, in een of andere, bestaande toestand. Vrijheid is een al naar gelang de specifieke, historische situatie zich verschuivende grens, waarvan men de aard en de plaats niet langs descriptieve weg kan vaststellen. Naarmate dit laatste toch gepretendeerd wordt, is men in feite bezig met het onvrijer maken van een situatie, hetgeen tot gevolg heeft, dat het gedrag van degenen die in deze situatie toch moeten handelen, rigide karaktertrekken gaat vertonen.”* (Nauta, 1971, geciteerd op p.250, italics in origineel)

“Met deze “anarchisten”-wijsheid willen we aangeven dat stadsrandgebieden en dus hun cultureel thema niet gebaat zijn bij de starre en functies scheidende blauwdruk-planning die soms onder de vlag van “allesomvattende” casco-planning wordt nagestreefd. “ P.250

Wezenaar citeert op p.250 Levin: *“Perhaps it is a valid aim to try deliberately to achieve a situation in which the functioning of the system is as independent as possible of the design. The design, in other words, should have the minimum effect on human organization and activities.”*

“Misschien kan uit dit citaat en ook uit onze studie geconcludeerd worden dat stadsrandgebieden nu verder maar aan hun lot moeten worden overgelaten. Daar zijn echter zwaarwegende bezwaren tegen. (...) Een algemeen bezwaar is dat degenen met de grootste macht mogelijkheden tot avontuur van anderen zullen inperken, indien er geen flankerend overheidsbeleid wordt gevoerd. We doelen hier niet op een overheidsregulering, zoals de selectie van kolonisten voor de Flevopolders uit potentiële gegadigden van het “oude land” aan de hand van een cultuurideaal. Het flankerende beleid zou eerder aan moeten sluiten op de “anarchisten”-wijsheid van bovenaan de bladzijde. Voor de geograaf Kropotkin en andere grondleggers van het anarchisme, betekent anarchisme geen wanorde of ordeloosheid, maar het toelaten van de maatschappelijke orde van onderaf, in tegenstelling tot de kunstmatige door de staat opgelegde ordening.”(P.250-2)

“In deze geest [van anarchisme] werd al eens een zorgvuldig te observeren experiment in “non-planning” voorgesteld. Iedereen mocht dan binnen het experimenteergebied spontaan doen en laten en vooral bouwen wat en waar hij of zij wilde. Het zou een “experiment in vrijheid” zijn. Dit idee strookt ook met de gedachte dat, met name in de slums en bidonvilles rond de grote steden in derdewereldlanden, de armeren een stuk grond moet worden geschonken om hen daarop hun gang te laten gaan. Dit levert vrijheid op, al is die maar tijdelijk. Absolute en blijvende vrijheid is een utopie. Deregulering, gedoogbeleid en acupunctuurplanning behoren daarentegen tot een langlopend en haalbaar, flankerend overheidsbeleid in stadsrandsituaties.” (p.252)

“Eenzijds dient onderkent te worden dat de overheid niet de enige plannenmaker en -uitvoerder in stadsrandgebieden is. (...) Uit onze voorbeelden blijkt dat soms dankzij, maar vaker nog ondanks overheidsingrijpen, het stadsrandavontuur tot stand kan komen. Alle betrokkenen laveren bedoeld en/of onbedoeld tussen vrijheid van handelen en wettelijke of ingesloten kaders.” “Vanwege de beperktheid van de “afspraken-casco’s” ontstond toch, en wel min of meer spontaan, het individuele stadsrandavontuur. De officiële planologie, die alles zelf in de hand wil houden met allesomvattende casco-concepten, zou op zijn minst oog moeten krijgen voor de spontane “regulering” in stadsrandgebieden en voor het cultureel thema dat door deze “regulering” wordt gediend. Men moet zich er van bewust zijn niet alles te willen, noch te kunnen, regelen.” (.p252-3)

Wezenaar noemt een vijftal “gevaren” en aanbevelingen:

- 1:** Zorg dat beheersmaatregelen actief blijven om te zorgen dat publieke parkfuncties blijven bestaan en niet verdwijnen door particuliere verkoop of afbakening.
- 2:** Zorg voor verkeerstechnische maatregelen om de doordringbaarheid voor langzaam rijdend verkeer.
- 3:** Voorkom intensivering van de landbouw en ruilverkaveling.
- 4:** het veiligstellen van elementen uit de nog onvoldoende onderbouwde Ecologische Hoofdstructuur. Als er een hek komt rondom natuurgebieden dan worden de stadsrandgebieden hiervan afgesloten. “De ervaring die in Almere is opgedaan met “natuurbouw” is in het algemeen zo positief dat het ook elders mogelijk moet worden geacht om geheel nieuwe ecologische milieus te “maken”. (p.255)
- 5:** Voorkom dat in hoog tempo omvangrijke woonwijken worden gerealiseerd (Ik kan het niet nalaten om hier te verwijzen naar projecten van grote ontwikkelaars zoals 't Groene Wold in Oosterveld, gerealiseerd in 2021-2, waarop meer grootschalige projecten volgen.)

Juristen bleken aanvankelijk niet in staat om de “stadscorridors” in de bestemmingsplannen te verwoorden. “Er bleek geen jurisprudentie voorhanden voor het fenomeen “stadscorridor”. Na veel geharrewar werd gekozen voor de volgende hoofdbestemmingen met hun bestemmingsvoorschriften: “recreatiepark zonder bebouwing”, “recreatie met bebouwingmogelijkheid”, “bos”, “agrarische doeleinden” en “verkeersdoeleinden”. Deze bestemmingen waren volgens de juristen het uiterst haalbare. Voor een juiste weergave van de “stadscorridors” met de daarbij behorende flexibiliteit voor onvoorziene ontwikkelingen, was dit onvoldoende. Wel kon gebruik gemaakt worden van vrijstellings- en wijzigingsbevoegdheid, maar dan zou de bestemming daartoe gewijzigd moeten worden en met name genoemd worden. Volgens de juristen waren dubbelbestemmingen en verzamelbestemmingen verder uit den boze. Echter, de buiten de bebouwing gelegen stadscorridors hadden wel wat minder vanuit de conserverende werking van de rechtszekerheid voor de burger benaderd kunnen worden. De snelle groei van Almere veroorloofde wat meer stimulans tot initiatieven van diezelfde burger.” (p.260)

Het woord ‘aanvankelijk’ kan genuanceerd worden. Ook de samenstellers van het bestemmingsplan Oosterwold uit 2016 en 1^e partiële revisie ervan uit 2022 formuleren regels die eerder beklemd zijn dan ruimte scheppen, en tonen zich doof voor de vele zienswijzen en verzoeken tot wijziging van het Bestemmingsplan. Tegelijkertijd lukt het blijkbaar niet om de basisprincipes van Oosterwold te borgen in het Bestemmingsplan¹.

Tot slot noemt Wezenaar een paar randvoorwaarden voor de uitwerking van een stadscorridor:

- Houdt rekening met verstedelijking van het gebied in de toekomst. “Zorg voor een neutraal, intensief ruimtelijk doordringbaarheidsnetwerk en denk na over de bebouwingdichtheid (niet te hoog!)”. “Kies (...) kernmotieven die aansluiten bij de eigen waarde van de lokale direct betrokkenen. Die moet men dus eerst leren kennen.” (p.261)
- “Ontwikkel een beperkt en niet te dwingend casco. Laat de ordening door het casco (...) zo min mogelijk in fysiek-ruimtelijk tastbare inrichting plaatsvinden.” (p.262)

Ik denk dat deze ‘gevaaren’, aanbevelingen en randvoorwaarden anno 2024 voor Oosterwold nog actueel zijn, sterker nog, dat een aantal van deze gevaren zich reeds hebben bewaard tot een niet meer terug te draaien realiteit die de waarde van Oosterwold als avontuurlijke, creatieve rafelrand van Almere vermindert, de afgelopen jaren, en naar ik vrees ook de komende tijd.

Hoe gaat het nu verder met Oosterwold?

In de lijn van het onderzoek van Han Wezenaar naar rafelranden, kan je stellen dat de rafelranden van de stad altijd blijven bestaan, maar dat ze zich verplaatsen met de doorontwikkeling van de stad. Gaat dat ook in Oosterwold verschuiven? En hoe laten zich dan de uitdagingen voor Oosterwold zien, als ze rafelrand voorbij zijn?

Anderzijds zie je ook een tendens in bestuur en politiek die formalistischer wordt, en die op grond van zorgplichten en (vermijden van) juridische aansprakelijkheid de speelruimte van rafelranden beperkt. Ook als het uitroeien van rafelranden fundamenteel onmogelijk is, en waarschijnlijk ook onwenselijk, gaat er veel energie van overheden zitten in het reguleren van de samenleving. Met als gevolg dat mensen klem komen, en wellicht dat ook de ketting van crises hiermee verbonden is. Toeslagenaffaire, klimaatcrisis, woningcrisis, enz. Han Wezenaar heeft na zijn promotie wel geklaagd dat hij te weinig weerklank vond in Almere. Ik denk dat we nog steeds veel kunnen leren van onderzoek naar de rafelranden van de stad, en met name de positieve initiatieven vanuit burgers.

¹ Er is beroep aangetekend tegen het bestemmingsplan bij de Raad van State, zaak 202205909/1/R1. Dit beroep heeft anno april 2024 nog niet gediend in een zitting.

Een recentere bundel als *Deleuze and the city*² laat overtuigend zien, dat de rafelranden niet alleen een assemblage van ongeregelde zaken biedt, maar ook een leeflijn, een vluchlijn, die perspectief biedt, juist in tijden van crises.

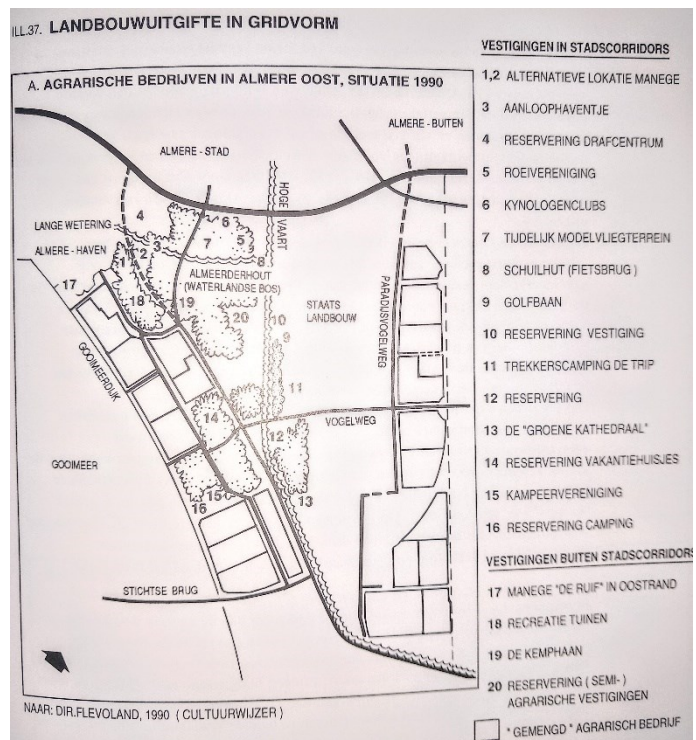
Een crisis die zich ook aftekent in het sociaal domein, gezien de recente alarmerende rapportage '[de Sociale Staat van Almere](#)'. Het zou naïef zijn te veronderstellen dat deze problemen, die samenhangen met de groeistipen van Almere, los staan van de rafelranden van de uitdijende stad, en de krampachtigheid waarmee overheden tegenwoordig deze rafelranden proberen te bezweren. Er lijkt een soort paradox te zijn, die ook Oosterwold treft: hoewel de rafelranden een soort 'niemandsland' opleveren, zien we in Oosterwold een intensieve verbondenheid en eigenaarschap voor de directe omgeving. Maar die bereidheid tot inzet en eigenaarschap voor gebiedsontwikkeling vraagt wel om armslag, vrijheid en ruimte, die de overheden in afnemende mate bereid zijn te bieden aan bewoners van Oosterwold.

Ook bij Deleuze krijgt de 'vluchlijn' een positieve waardering. Het is niet vergezocht om de studie van Wezenaar ook als zijn 'vluchlijn' te zien, uit de benauwde en weinig ontvankelijke atmosfeer die hij aantrof bij de gemeentelijke organisatie.

'*Buiten Westen*' van Han Wezenaar laat zich zowel lezen als een profetische vooruitblik op Oosterwold als ook een post-mortem getuigenis van de avontuurlijke rafelrand aan Almere. Die afname van vrijheid heeft Wezenaar overigens zelf al voorzien (p.246). Hij concludeert dat er geen standaardoplossing bestaat voor stadsrandproblemen (p.264). Maar dat een positieve waardering van de rafelranden een voorwaarde is voor iedere oplossing, zo mag je het pleidooi van Wezenaar wel lezen. Gaan we het nog meemaken dat er een herwaardering komt van Oosterwold als rafelrand?

Oh ja, voor ik het vergeet: Hajo, super dank voor het veel te lang lenen. Ik nodig je uit voor een borrel op Wezenaar, zijn mooie huis, nu van jullie, en op een rafelige toekomst van Oosterwold.

Marien Abspoel, 2022-23 - afgerond 24 maart 2024

ill.37 Landbouwwitgifte rondom Oosterwold in Gridvorm p.211

² Deleuze and the City; Edited by H.Frichot, C.Gabrielsson & J.Metzger, Edingburgh University Press, 2016